

Achtergrond*Mogelijkheden van bestaan*

Burkina Faso, gesitueerd aan de zuidrand van de Sahel in West-Afrika mag gerekend worden tot een van de armste landen in de wereld (US\$ 180 hoofdelijk inkomen in 1979). Het land is ruim acht maal zo groot als Nederland en behoort met meer dan zeven miljoen inwoners tot de dichter bevolkte landen in de regio. Ongeveer 90% van de bevolking woont in rurale gebieden, maar het grote aantal Burkinabè (1 à 1,5 miljoen) dat tijdelijk of permanent is geëmigreerd naar de kustlanden in het zuiden, geeft aan hoe marginaal de bestaansmogelijkheden zijn op het platteland. Exportdeviezen (katoen, vee) dekken slechts een klein gedeelte (\pm 35% in 1977) van de importbehoeften (Van Dijk, 1981) en hoewel het land een relatief geringe schuldenlast heeft, is het financieel zeer afhankelijk van buitenlandse hulp, voor een groot deel gegeven in de vorm van schenkingen.

Droogte en bosdegradatie

Het land ondergaat sinds 1968 een periode van droogte waarin met name de jaren 1973/1974 en 1983/1984 extreem weinig regenval hebben gekend. Hoewel in 1985 en 1986 de regenval gunstiger is geweest, is er nog weinig reden aan te nemen dat in de komende jaren de regenval zich zal herstellen tot het niveau van de jaren vijftig en zestig. Deze droogteperiode behoort nu al tot een van de langste in de geschiedenis van West-Afrika. Het bosbestand, voornamelijk bestaand uit boom- en struiksavannes, besloeg in 1976 nog 56% van het totale landoppervlak (slechts 5% hiervan wordt ingenomen door dichtere bosformaties; Cameratti, 1983) (Fig. 2). De snel stijgende bevolkingsdichtheid (2,7% per jaar) noodzaakt de bevolking steeds meer marginale gronden in gebruik te nemen voor landbouw. De hierdoor optredende degradatie van het land wordt zonder twijfel versterkt door de boven beschreven geringe en

Résumé

Dans le cadre d'un approvisionnement précaire en bois de feu des grandes villes du Burkina Faso et d'une capacité de production des terres et de la végétation qui se dégrade, est décrit le projet néerlandais de foresterie villageoise. A part des objectifs du projet, qui fait partie d'un programme national de foresterie rurale, cet article renseigne sur les activités et les résultats principaux obtenus pendant six années d'exécution (1979-1985) pour chacun des cinq programmes suivants: foresterie villageoise, foyers améliorés, aménagement des forêts classées, plantations péri-urbaines et renforcement de l'infrastructure du Service Forestier. Ensuite sont discutées l'évolution et les perspectives en ce qui concerne un certain nombre de sujets comme: développements au sein du service forestier, formation du personnel de vulgarisation, vulgarisation et participation, rôle des femmes, interventions forestières villageoises, stratégie et politique forestière. Enfin, on a accentué le caractère évolutif de ce programme de foresterie rurale.

Summary

Against the background of a critical fuelwood supply in the biggest towns of Burkina Faso and a deteriorating productive capacity of its land and vegetation, the Dutch village forestry project is described being part of a national rural forestry programme. Besides the objectives of the project, this article deals with the main activities and results of the first six years of execution (1979-1985) for each of the following five programmes: village forestry, wood stoves, management of forest reserves, peri-urban plantations and strengthening of forest service infrastructure. Also is discussed the evolution and perspectives of a number of subjects such as: developments within the forest service, training of extension personnel, extension and participation, the role of women, forest measures on a village level and forestry strategy and policy. Emphasized finally is the evolutive character of this rural forestry programme.

*) Auteur is voormalig teamleider van het Nederlandse Dorpsbassenproject in Burkina Faso en momenteel werkzaam bij de Bosbouw Sector van het IAC.

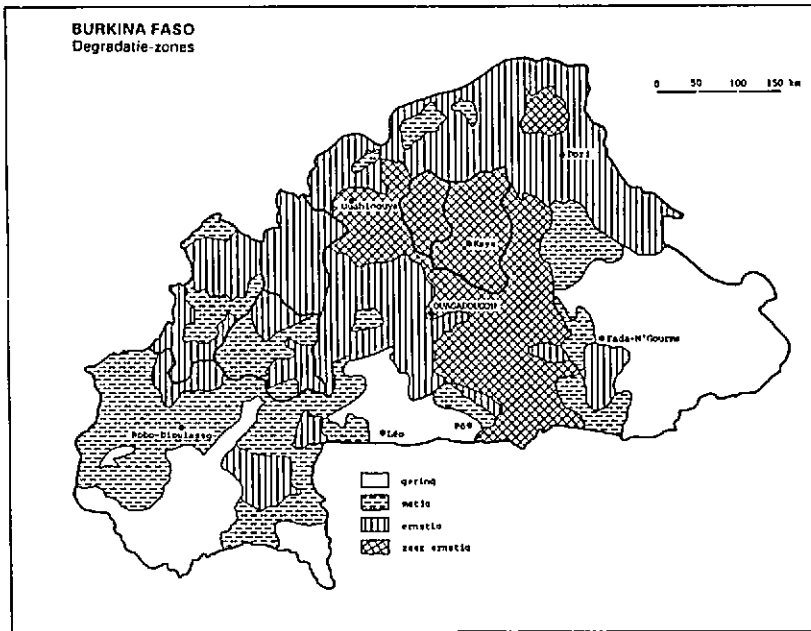

Fig. 1 (bron: Jeune Afrique, 1975).

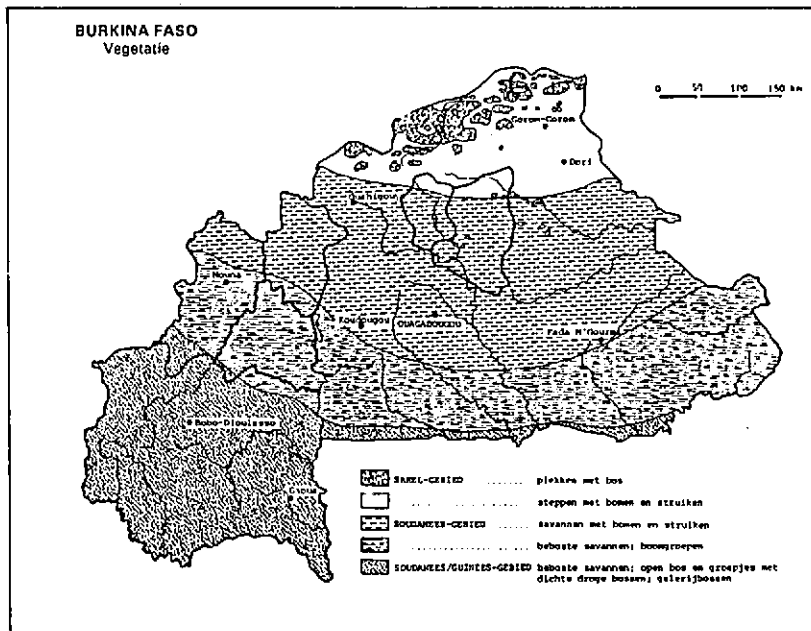

Fig. 2 (bron: Draagvermogen (het) van het milieu in Burkina Faso, 1985).

onregelmatige regenval en door overbegrazing door vee. Geschat wordt dat, behalve een geleidelijke degradatie van de natuurlijke vegetatie, per jaar op zijn minst 50.000 hectares volledig ontbost wordt voor landbouwkundig gebruik.

Het brandhoutprobleem

Behalve de ontginning van nieuwe landbouwgronden, overbegrazing en droogte is ook over-exploitatie voor brandhout een van de belangrijkste oorzaken van het

achteruit gaan van het bosareaal en van het produktievermogen van de natuurlijke vegetatie (Fig. 1). De ernst hiervan mag geïllustreerd worden door de zorgwekkende situatie van de brandhoutvoorziening van huishoudens in de hoofdstad Ouagadougou. In 1983 vertegenwoordigde brandhout 96% van de in huishoudens gebruikte energie (PNUD/Banque Mondiale, 1986). Hout wordt elke dag door kilometerslange files van ezelkarretjes naar de hoofdstad gebracht, terwijl vrachtwagens hout over meer dan 100 km aanvoeren. De armere lagen van de stadsbevolking besteden nu al rond 30%

van hun inkomen aan het steeds duurder wordende brandhout. Ook in de rurale omgeving moeten vrouwen steeds meer tijd besteden aan het zoeken van brandhout. De houtconsumptie werd in 1980 geschat op 1,6 kg per inwoner per dag (De Backer, 1983). Dit betekende toen een totaal jaarlijks brandhoutverbruik van 4,75 miljoen m³; afgezet tegen een geschatte totale jaarlijkse bijgroei van 3,4 miljoen m³ betekent dit een overexploitatie van 1,35 miljoen m³ ofwel de totale houtvoorraad van 80.000 hectare natuurlijke vegetatie (Visser, 1986).

Bosbouwontwikkelingssamenwerking

Als gevolg van de grootschalige milieudegradatie en desertificatie kreeg de Sahel met name na de grote droogte van 1973/1974 veel aandacht in het kader van de westerse ontwikkelingshulp. Vooral de oprichting van het CILLS (Comité Inter-Etats de Lutte contre la Sécheresse au Sahel) droeg veel bij tot de bewustwording in de donorwereld over de ernst van de bosbouw- en brandhoutproblematiek in de Sahellanden. Een eerste serie van bosbouwontwikkelingsprojecten betrof voornamelijk grootschalige bosaanplanten rond stedelijke centra ten behoeve van de houtvoorziening voor deze steden. Afgezien van het feit dat voor deze beplantingen aanzienlijke arealen natuurlijk bos werden vernietigd, waren de resultaten teleurstellend. Hoge beheerskosten voor de overheid, een hoge graad van mechanisatie, autonome projectuitvoering zonder integratie in de bosdienst en het niet betrekken van de omwonende lokale bevolking bij deze activiteiten lagen daar aan ten grondslag.

Aan het eind van de jaren zeventig groeide het besef dat bosbouwontwikkelingsprojecten de rurale bevolking centraal moeten stellen en dat de activiteiten autonoom

moeten kunnen worden voortgezet na terugtrekking van financiële ondersteuning. Na een testfase (gefinancierd door Zwitserland) ging in 1979 een op nationaal niveau gecoördineerd ruraal bosbouwprogramma van start dat op deze principes gebaseerd was. Dit programma wordt uitgevoerd door de bosdienst en wordt inhoudelijk en financieel ondersteund door Zwitserland en Nederland. Deze Nederlandse ondersteuning heeft gestalte gekregen in het Nederlandse dorpsbossenproject.

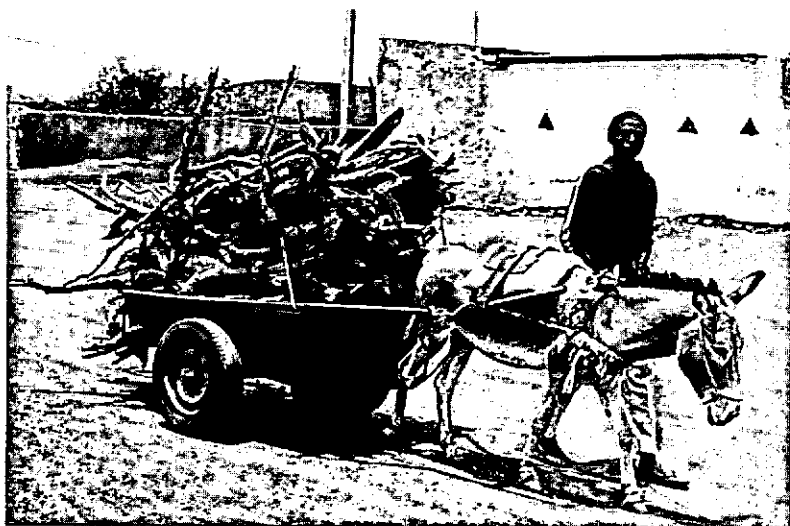
Het Nederlandse dorpsbossenproject

Doelstellingen en activiteiten

Het project heeft de volgende lange termijn doelstellingen:

- de bescherming, het herstel en het beheer van de natuurlijke vegetatie met name in de departementen Centre Nord en Volta Noire, in directe samenwerking met en met directe betrokkenheid van de lokale bevolking;
- het leren en het geven van middelen aan de dorpsbevolking om zelf het behoud en het herstel van de natuurlijke hulpbronnen, die essentieel zijn voor hun dagelijks leven, ter hand te nemen;
- het leveren van een bijdrage aan de voorziening in de behoeften van de rurale en urbane bevolking aan brand-, werkhout en bosbijprodukten;
- het versterken van de bosdienst in zijn rurale ontwikkelingsstaak.

Tijdens een eerste fase (1979-1981) bestonden de hoofdactiviteiten uit enerzijds voorlichting en bewustmaking van de dorpsbevolking en anderzijds het opzetten van boomkwekerijen en het helpen van dorpen bij de aanplant van bomen. Ook werden andere activiteiten geïnitieerd die in de tweede fase (1982-1985) een meer

"Vervoer van brandhout"/foto Henk Lette".

uitgewerkte vorm kregen. In deze tweede fase omvatte het project de volgende programma-onderdelen en activiteiten:

Het dorpsbossenprogramma:

- milieu- en bosbouwvoorlichting in de dorpen;
- stimuleren van de aanleg van collectieve en individuele boomaanplanten;
- opzetten van dorpskwekerijtjes;
- ontwikkeling van agro-forestry methoden, erosiebestrijdingsmaatregelen, methoden ter bescherming van beplantingen, met name tegen vee, en methoden ter bescherming en herstel van natuurlijke vegetatie;
- introductie van teeltmethoden voor lokale houtsoorten;
- training van bosbouw en landbouwvoorlichters.

Het houtoventjesprogramma:

- voorlichting over het belang van beperking van de houtconsumptie;
- training van met name vrouwen in de bouw, het

"Boomkwekerij van de bosdienst"/foto Henk Lette.

- gebruik en het onderhoud van verbeterde houtoventjes;
- training van voorlichtingspersoneel;
- ondersteuning aan nationale en provinciale coördinatiestructuren;
- onderzoek naar verbetering van modellen en hun rendementen.

Het programma beheer van de bosreservaten:

- bescherming en beheer van 14 bosreservaten;
- kartografie en afgrenzing;
- voorstudie naar potentieel van bos en bodem;
- sociaal-economische enquêtes;
- landevaluatie;
- opstellen van beheersplannen;
- onderzoek naar groei van de natuurlijke vegetatie na een hakhoutexploitatie.

Het programma peri-urbane aanplanten:

- aanleg door de bosdienst van bosaanplanten van 10 à 20 hectaren rond provinciestedjes ten behoeve van hun brandhoutvoorziening;
- participatie lokale bevolking bij aanleg en onderhoud;
- onderzoek naar agro-forestry methoden, houtsoortenkeus en erosiebestrijdingsmaatregelen.

Het programma ter versterking van de infrastructuur van de bosdienst:

- bouw van bosbouwposten en kantoorruimte voor de provinciale bosdienst;
- verbeteren of opzetten van boomkwekerijen;
- versterking van de logistieke middelen, zoals uitrusting en transport.

Daarnaast verschaft het project ook een belangrijke inhoudelijke, coördinerende en logistieke ondersteuning aan de technische afdelingen van de centrale bosdienst in Ouagadougou. Voor de uitvoering van met name het dorpsbossen- en houtoventjesprogramma werkt de bosdienst nauw samen met de regionale ontwikkelingsorganisaties, de zgn. ORD's, die een hoofdtaak hebben in de landbouwvoorlichting. Tot 1984 vonden bovengenoemde programma's plaats in twee van de toen elf departementen: Centre Nord en Volta Noire. Een administratieve territoriale wijziging met het doel te komen tot een meer gedecentraliseerd bestuur van het land, had tot gevolg dat het land werd verdeeld in 30 provincies. Het Centre Nord werd opgedeeld in 3 provincies; in 2 daarvan, Sanmatenga en Bam met als hoofdstadjes respectievelijk Kaya en Kongoussi, ondersteunt het Nederlandse project de bosdienst bij de uitvoering van het rurale bosbouwprogramma. In het oude departement Volta Noire gebeurt dat in de provincies Mou-Houn, Sourou en Kossi, met als hoofdstadjes Dé-dougou, Tougan en Nouna. Na december 1985 is het

project in essentie in dezelfde vorm voortgezet in een derde fase van 3 jaar.

Belangrijkste resultaten

Op gevaar af een, in zo'n kort bestek, te versimpelde beschrijving te geven, worden hieronder de meest directe resultaten vermeld. Vervolgens wordt nader op enkele inhoudelijke aspecten ingegaan. Hierbij zal met name aandacht besteed worden aan de belangrijkste aanpassingen die er in projectuitvoering zijn opgetreden.

Het dorpsbossenprogramma. Aan het eind van de tweede fase van het project (december 1985) vonden in 483 dorpen (ca. 30% van het totaal in de vijf provincies) bosbouwactiviteiten plaats en werd daar voorlichting gegeven. Op deze voorlichting wordt later dieper ingegaan. In deze dorpen zijn 1004 hectaren collectieve aanplanten aangelegd, naast de 65.000 individueel geplante bomen. Het slagingspercentage van de collectieve aanplanten varieert tussen de 30 en 70% maar ligt gemiddeld rond de 55%. Veel belang wordt gehecht door de boeren aan het inboeten van minder geslaagde percelen. Individuele aanplant wordt met name beperkt door de moeilijke bescherming tegen vee; slechts de collectieve aanplanten worden beschermd met duur gaas. Hoewel onderzoek naar levende hagen redelijk succesvol is, lijkt toepassing op grotere schaal dan groentetuintjes en dorpskwekerijen weinig realistisch gezien het grote aantal boompjes (1600) dat in een levende haag van 400 m moet worden aangeplant om 1 ha met 625 bomen te beschermen. Andere alternatieven voor gaashekwerk zijn er niet of nauwelijks, afgezien van een zeer streng en nu nog onmogelijk, veebeheer. Veel dorpen (30% in Centre Nord en 60% in Volta Noire) telen aardnoot, sorghum of gierst tussen de boompjes van hun collectieve aanplant. Hoewel succesvol in de peri-urbane aanplanten worden erosiebestrijdingsmaatregelen nog slechts schoorvoetend door de dorpsbevolking toegepast. De aanleg van dorpskwekerijen is nog beperkt tot minder dan 10% van het totaal aantal dorpen.

Het houtoventjesprogramma opereerde eind 1985 in 456 dorpen (26% van totaal). In 1985 zijn meer dan 19.000 verbeterde houtoventjes gebouwd door vrouwen in de door het programma bereikte dorpen. Het gaat hier om een simpel model, het 3PA of "Trois Pierres Amélioré"-model, gemaakt van leem (banco), stro en vee-uitwerpselen. Aan dit programma ligt een intensieve voorlichting, demonstratie en begeleiding tijdens gebruik ten grondslag. Twee jaar eerder, het eerste jaar dat dit model werd verspreid, werden er in hetzelfde gebied nog maar 750 oventjes gebouwd. Het voorlich-

tingspersoneel is tijdelijk aangetrokken door het project. In vrijwel elk departement (sub-eenheid van een provincie) werkt een equipe bestaande uit een vrouwelijke en mannelijke voorlichter.

Het programma voor het beheer van de bosreservaten wordt minder snel uitgevoerd dan voorzien, met name door het gebrek aan hoger bosbouwkader op zowel provinciaal als centraal niveau. Toch zijn in 6 van de 14 bosreservaten de meeste voorstudies afgerond. De bodemkarteringen werden uitgevoerd door het Burkinabè Bureau National des Sols. De bosinventarisaties stonden onder leiding van de centrale bosdienst, die nu werkt aan harmonisering van inventarisatiemethodes en automatisering van verwerking van gegevens. Draagkrachtstudies voor vee werden uitgevoerd in samenwerking met de Vakgroep Natuurbeheer van de Landbouw Universiteit in Wageningen. Sociaal-economische studies werden uitgevoerd door CESAO (Centre d'Études économiques et Sociales en Afrique de l'Ouest) en GRAAP (Groupe de Recherche et d'Appui à l'Autopromotion Paysanne). Ook is er een landevaluatiemethode ontwikkeld en toegepast ten behoeve van bosbeheer (Compaoré, Laban, Zida, 1983). Tenslotte zijn de eerste stappen gezet voor integratie van deze gegevens in een beheersplan voor een bosreservaat (Yabo). Voor ditzelfde bosreservaat is een studie gedaan naar de economische aspecten van bosbeheer en exploitatie en mogelijkheden voor commercialisatie van brandhout naar urbane centra (De Wit, 1986).

Het programma peri-urbane aanplanten heeft goede vooruitzichten. In 5 jaar zijn totaal 230 hectaren geplant. Onderzoek naar erosiebestrijdingsmaatregelen, met name bij Kaya, tonen het zeer positieve effect van waterconservering door aanleg van "halve maantjes" rond plantgaten aan (foto 3). Tevens is meer inzicht verkregen in aanplantmogelijkheden van lokale en exotische houtsoorten en in toepassingsmogelijkheden van agroforestry technieken. Uit een financieel-economische analyse bleek dat deze aanplanten rendabel zijn, mits producten op korte afstand afgezet kunnen worden (Eilenbroek, 1985).

Het programma ter versterking van de infrastructuur van de bosdienst. Tijdens de eerste twee fasen van het project zijn belangrijke investeringen gedaan in de infrastructuur van de 5 provinciale bosdiensten: verbetering en/of aanleg van 25 kwekerijen; bouw van 22 bosbouwposten, 2 vormingscentra/doorgangshuizen t.b.v. de training van voorlichtingspersoneel en, in de provinciehoofdplaatsen, de nodige kantoorruimte. Naast het beschikbaar stellen van transportmiddelen hebben deze investeringen een belangrijke bijdrage geleverd aan een brede verspreiding van dit rurale bosbouwpro-

"Onderhoud halve maantjes"/foto Henk Lette.

gramma, dat alleen daardoor op langere termijn het beoogde effect kan hebben. Tenslotte mogen op centraal niveau enkele belangrijke institutionele resultaten genoemd worden, waar hieronder verder op wordt ingegaan.

Evolutie en perspectieven

Ontwikkelingen in de bosdienst

De bosdienst was tot het eind van de jaren zeventig een onderdeel van het Ministerie van Rurale Ontwikkeling en werd daarna de belangrijkste directie (momenteel de Division de l'Environnement) in het ministerie voor milieuzaken en toerisme. Hoger kader was tot eind zeventig beperkt tot een handjevol ingenieurs en de taken van de bosdienst hadden voornamelijk een politieel karakter. De grote nadruk op bewustmaking en bosbouwvoorlichting in het eind zeventig gestarte rurale bosbouwprogramma en de samenwerking hierin met de landbouwvoorlichters van de ORD's hebben een zeer belangrijk proces van mentaliteitsverandering binnen de bosdienst op gang gebracht. Men kan nu al zeggen dat in de dorpen de bosbouwagent reeds veel meer wordt gezien als een "agent de développement" dan als iemand die bekeuringen komt uitdelen. In tegenstelling tot vroeger wordt thans het rurale bosbouwvoorlichtingsprogramma door alle provinciale bosdiensten als hun belangrijkste taak beschouwd. Bij de centrale bosdienst in Ouagadougou zijn informele, door een aantal projecten ondersteunde structuren (Unité Bois de Villages en Cellule de Vulgarisation) intussen geïnstitutionaliseerd binnen de bosdienst: de eerste werd de Cellule de Coordination des Projets onder leiding van de rechterhand van het hoofd van de "Division de l'Environnement"; de tweede werd een volwaardige directie (binnen Division de l'Environnement) met als taken voorlichting,

opleiding en bewustwording. De nadruk op participatie van de dorpsbevolking wordt politiek sterk ondersteund door de huidige regering. Het rurale bosbouwprogramma wordt momenteel uitgevoerd in 22 van de 30 provincies. De bosdienst wordt hierin geassisteerd door verschillende donoren, waaronder, naast Zwitserland (10 provincies) en Nederland, UNSO/Zweden, FAO/Italië en Canada.

Voorlichting aan en participatie van de dorpsbevolking

Voorlichting aan de rurale bevolking is één van de belangrijkste activiteiten van het Dorpsbossenproject. Deze voorlichting is met name gericht op het meer bewust maken van de rurale bevolking van de in hun omgeving optredende degradatie van land en vegetatie. Men gaat er hierbij niet van uit dat de dorpsbevolking hiervan niet op de hoogte zou zijn, maar wel dat het nog een hele stap is van een zeker bewustzijn te komen tot een dergelijke graad van bewustzijn, dat mensen ook actief initiatief nemen om zelf maatregelen ter bestrijding van de degradatie uit te voeren. De voorlichtingscampagne vindt elk jaar in de droge tijd plaats tussen december en april. Deze periode is voor de boeren de rustigste periode in het jaar; de belangrijkste landbouwactiviteiten vinden plaats tussen april en december gezien het regenseizoen van juli tot en met september. Hierop aansluitend wordt in een vergadering met de bosdienst en de landbouwvoorlichtingsdienst door elk participierend dorp bepaald wat dat jaar voor nieuwe acties worden ondernomen. De voorlichtingsaanpak is opgezet in samenwerking met het CESAO; het tijdens de voorlichting gebruikte pedagogische materiaal is ontworpen door het GRAAP. Momenteel werkt de voorlichtingsdirectie van de bosdienst vrijwel zelfstandig en wordt slechts zo nu en dan een beroep gedaan op CESAO en GRAAP. Sinds twee jaar wordt meer en meer

AUTREFOIS

AUJOURD'HUI

ET DEMAIN?

De voorlichting aan de rurale bevolking is met name gericht op het bewustmaken van de in hun omgeving optredende degradatie van land en vegetatie.

aandacht gegeven aan de technische voorlichting aan boeren. Vertegenwoordigers uit dorpen, de zgn. "paysans forestiers" worden veel directer betrokken bij deze voorlichting. Zij krijgen ook lessen in kwekerij- en planttechnieken, in de bouw van houtoventjes en in methoden tot het beschermen van natuurlijke vegetatie. Hoewel uitvoerend bosbouw personeel en landbouwvoorlichters een sturende invloed (kunnen) hebben op de te nemen beslissingen, worden deze door het dorp zelf genomen. De dorpingen bepalen zelf hun activiteiten en het terrein waarop die uitgevoerd worden. Zij voeren zelf het werk uit en tenslotte wordt door het dorp besloten hoe de bossen verder worden beheerd (onderhoud, gebruik, etc.). In de toekomst zou in de voorlichting meer aandacht gegeven kunnen worden aan aspecten van dorpsorganisatie, met name gezien de collectieve verantwoordelijkheid voor beheer en exploitatie van de houtige vegetatie binnen een dorpsgebied. De effecten van dit voorlichtings- en bewustmakingsprogramma zullen niet op korte termijn zichtbaar zijn. Het gaat tenslotte om, door het fysisch en sociale milieu gedwongen, veranderingen in gebruiken en gewoonten van mensen t.a.v. het beheer van hun land. Toch geven verschillende sociologische studies (GRAAP, 1984; CESAO, 1984; YAMEOGO, 1985; KEMPEN, 1986) nu al een indicatie dat dit veranderingsproces zich heeft ingezet.

Organisatie van de bosbouwvoorlichting

Het voorlichtingsprogramma wordt op provinciaal niveau uitgevoerd door de bosdienst in samenwerking met de landbouwvoorlichtingsdienst (ORD). De directie

van de provinciale bosdienst heeft in de praktijk de verantwoordelijkheid voor de planning en de uitvoering van activiteiten en voor de begeleiding van bosbouw en landbouwvoorlichters bij hun werkzaamheden in de dorpen. Een bosbouwvoorlichter werkt met gemiddeld 15 à 20 dorpen, tezamen met 3 à 4 landbouwvoorlichters, die elk in ongeveer 5 dorpen hun activiteiten hebben. De provinciale directie van de bosdienst heeft ook de verantwoordelijkheid voor de training van haar voorlichtingspersoneel. Deze training gaat vooraf aan de boven beschreven voorlichtingscampagne en vindt dus plaats in de maanden oktober tot december. Inhoudelijk en beleidsmatig wordt de bosbouwvoorlichting gestuurd door de Direction de Vulgarisation, Formation et Sensibilisation, de centrale bosbouwvoorlichtingsdienst in Ouagadougou.

Training van voorlichtingspersoneel

De eerste jaren werd de training van het voorlichtingspersoneel verzorgd door het CESAO en het GRAAP in de vorm van een jaarlijks terugkerend trainingsseminar. Vanwege de geografische uitbreiding van het rurale bosbouwprogramma en het daardoor elk jaar groter wordende aantal deelnemers, wordt sinds 1980 deze training georganiseerd op twee niveaus. Eerst vindt een nationaal seminar plaats voor het leidinggevende provinciale kader (hoofden van de provinciale bosdiensten en ORD's en ook de buitenlandse technische assistenten). Daarna wordt voor een groep van 3 à 4 provincies en sinds 1986 per provincie een trainingsseminar georganiseerd voor de bosbouwagenten en de landbouw-

voorlichters. Deze laatste seminars staan onder leiding van diegenen die hebben deelgenomen aan het nationale seminar, geassisteerd door mensen van het CESAO, het GRAAP en/of de centrale bosbouwvoorlichtingsdienst. Sinds 1985 is het nationale seminar, dat meestal in Bobo-Dioulasso werd gehouden, gesplitst in 4 regionale seminars, daar het aantal deelnemers andermaal te groot was geworden. De regionale seminars richten zich op het provinciale bosbouwkader dat in regio's met min of meer dezelfde sociaal-ecologische situatie werkt. In deze seminars wordt veel aandacht gegeven aan de pedagogische en organisatorische aspecten van voorlichting en aan de filosofie van een op participatie en autonomie gericht ruraal bosbouwprogramma. Sinds 1983 wordt ook aandacht geschonken aan de evaluatie van activiteiten in het voorafgaande jaar. Hierbij wordt niet alleen gelet op eventuele positieve resultaten, maar ook op moeilijkheden en zaken die voor verbetering vatbaar zijn. Sinds 1985 is deze auto-evaluatie gescheiden van de voorlichtingstraining en vindt plaats tijdens een jaarlijkse vergadering in de maand juni van alle directeurs van de provinciale bosdiensten.

In 1985 stonden de trainingsseminars in het teken van de "paysans forestiers", de zg. bosbouw-boeren ofwel dorpsvertegenwoordigers die in hun dorp, op vrijwillige basis, een taak moeten krijgen bij de voorlichting over het milieu en over toe te passen bosbouwtechnieken. In hetzelfde jaar werden zaken betreffende het houtoventjesprogramma een geïntegreerd onderdeel van deze regionale en provinciale seminars, die daarbij volledig onder leiding stonden van de centrale bosbouwvoorlichtingsdienst zonder noemenswaardige assistentie van het CESAO of het GRAAP. Alleen al in de vijf provincies waar Nederland de bosdienst ondersteunt namen in 1985 56 bosbouw-, 77 landbouw-, 45 houtoventjes- en 50 overige voorlichters deel aan de provinciale seminars. Vanuit deze zelfde provincies namen ongeveer 20 kaderleden deel aan de regionale seminars. De aanzienlijke toename in deelname aan de trainingsseminars blijkt duidelijk, als men weet dat aan de eerste bijeenkomst in 1980 slechts 20 personen deelnamen.

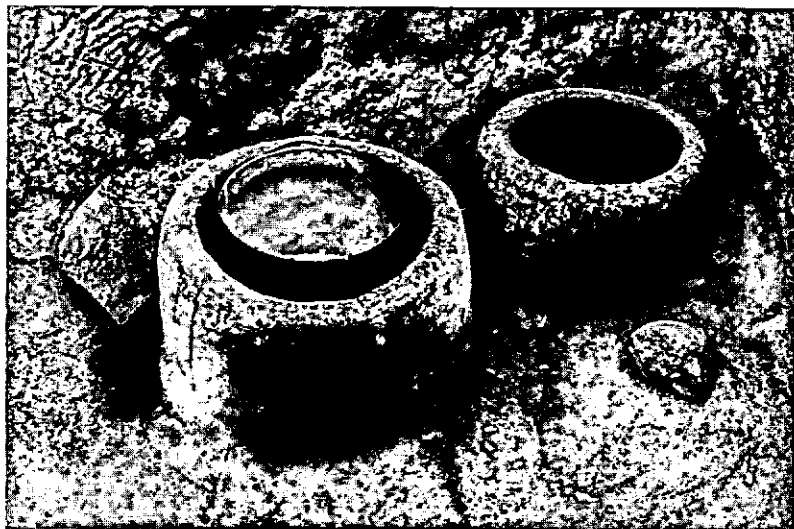
Bosbouwmaatregelen op dorpsniveau

Tijdens de eerste jaren van het project heeft de nadruk heel sterk gelegen op de collectieve en in iets mindere mate de individuele aanplant van bomen. Het project droeg tijdens de eerste fase zelfs de naam "Plantations villageoises dans les Départements du Centre Nord et de la Volta Noire". De belangrijkste redenen hiervoor waren waarschijnlijk de relatieve simpelheid van het

organiseren van dergelijke aanplantingen met name voor de boswachter, de concrete vorm en zichtbaarheid van een dergelijke actie voor het dorp en het gebrek aan technische aanwijzingen en inzicht om andere activiteiten op gang te brengen, zoals bescherming en beheer van natuurlijke vegetatie, aanleg van windhagen en dorpskwekerijtjes. Sinds een jaar of drie treden aarzelend verschuivingen op, mede door het groeiend besef dat aanplanten slechts marginaal zullen bijdragen aan de houtproductie en dat toch nog steeds 90% van het brandhout gewonnen wordt uit de natuurlijke vegetatie. Deze accentverschuiving vindt men terug in de naam die het project sinds 1982 draagt: "Projet Bois de Villages et Reconstitution de la Végétation". De aandacht voor andere zaken dan puur herbebossing blijkt reeds uit de inhoud van de andere programma's maar ook op dorpsniveau wordt meer belang gehecht aan bescherming en beheer van de natuurlijke vegetatie. Op beleidsniveau en in enkele provinciale bosdiensten wordt hier intensief over nagedacht, maar het blijkt nog steeds moeilijk er op uitvoeringsniveau gestalte aan te geven. Voor de boswachters lijken de nieuwe uitgangspunten nog te abstract. Bovendien bestaat de indruk dat deze benadering nog veel meer eisen stelt aan een goede dorpsorganisatie en een collectief verantwoordelijkheidsgevoel in een dorp. Voor de concretisering van de nieuwe benadering zou gedacht kunnen worden aan demonstratieveldjes (bij voorkeur zonder omheining) op braakgronden en in de natuurlijke vegetatie. Maar bovendien zal ook een voor het dorp duidelijker juridisch kader gegeven moeten worden waarin eigen rechten (land- en vruchtgebruik) en verantwoordelijkheden beter zijn aangegeven.

Ook de dorpskwekerijtjes krijgen de laatste twee jaar meer aandacht dan voorheen. De belangrijkste problemen hierbij zijn het gebrek aan water en de niet altijd goed functionerende dorpsorganisatie. Bovendien kunnen de dorpen voor hun collectieve aanplanten nu nog gratis plantmateriaal van de bosdienst krijgen, wat de productie van plantsoen op dorpsniveau (voor eigen gebruik of commercieel) onaantrekkelijk maakt. Zoals gezegd worden agro-forestry technieken al op redelijke schaal toegepast. Voor de aanleg van windhagen en anti-erosieve beplantingen zijn met name dorpsorganisatie, grondgebruikersrechten en gebrek aan goede, maar simpele, technische instructie nog een beperking.

Een belangrijk probleem, waar nog nauwelijks een oplossing voor bestaat is het onbepert loslopende vee. Alleen tijdens het regenseizoen, wanneer er gewassen op de akkers staan wordt vee in zijn bewegingsvrijheid beperkt. Met name jonge aanplanten en de regeneratie van de natuurlijke vegetatie heeft hiervan te lijden.

"Een Trois Pierres Ameliore" houtoven/
foto Henk Lette.

Werkelijke oplossingen zullen waarschijnlijk slechts gevonden kunnen worden binnen een kader van geregeleerd vee- en weidebeheer.

De rol van de vrouw

De rol van de vrouw in bosbouwactiviteiten wordt waarschijnlijk onderschat. Toch is zij het die traditioneel voor de brandhoutvoorziening van het gezin zorgt en is zij het dus ook die er als eerste belang bij heeft dat die brandhoutvoorziening niet in gevaar komt. Een programma dat zich in belangrijke mate op deze problematiek richt, zou zich met name tot deze doelgroep moeten richten. In de voorlichtingsaanpak, en met name in de GRAAP-richtlijnen voor de organisatie van voorlichtingsbijeenkomsten wordt expliciet aandacht gegeven aan de vrouw en haar plaats in de dorpsgemeenschap. In dergelijke bijeenkomsten dienen de voorlichters er met name op te letten dat vrouwen hun mening kunnen geven over de gewenste activiteiten. Indien dit moeilijk is, dienen tijdens voorlichtingsbijeenkomsten vrouwen apart te worden genomen zodat zij onderling over de materie kunnen praten. In de projectformulering en rapportage wordt echter nog weinig expliciet de vrouw als aparte doelgroep behandeld. Ook zou meer aandacht gegeven moeten worden aan de eventuele positieve of negatieve effecten van te ondernemen activiteiten op haar positie in de dorpsgemeenschap, op haar werklast, op haar inkomenspositie, etc. Dit geldt met name voor de typische bosbouwkundige activiteiten als aanplant, onderhoud en exploitatie. Het houtoventjesprogramma richt zich wel hoofdzakelijk op de vrouw, omdat die de hoofdgebruikster van brandhout is. Na eerdere mislukte experimenten met door metselaars gemaakte cementen modellen wordt het lamen 3PA-model door de vrouw zelf gemaakt en onderhouden. De grote aantallen zelf-

gebouwde houtoventjes mogen een indicatie zijn voor het belang dat vrouwen zelf aan deze activiteit hechten. In het "more", de taal van de belangrijkste bevolkingsgroep in Burkina Faso, de "mossi", wordt dit model zelfs het "vrouwenoventje" genoemd. Hoewel verder onderzoek naar de duurzaamheid van de kacheltjes en mogelijkheden tot verminderen van constructiefouten gedaan moet worden, kan gesteld worden dat rond de 70% van deze 3PA-oventjes ook werkelijk wordt gebruikt en dat 50% van het totaal gemaakte aantal in goede staat verkeert. De belangrijkste voor de vrouw positieve effecten van dit programma zijn tot dusver het verminderen van de werklast (door het zuiniger houtverbruik hoeft minder tijd besteed te worden aan het verzamelen van brandhout) en het verkleinen van brandgevaar voor kleine kinderen. Een ander belangrijk effect is in de toekomst waarschijnlijk het feit dat via een succesvol, speciaal op de vrouw gericht houtoventjesprogramma, een goede ingang gevonden kan worden om met vrouwen andere activiteiten te ontwikkelen. Zo wordt nu, sinds een jaar, tijdens de voorlichting over houtoventjes meer aandacht besteed aan de mogelijkheden van individuele aanplant van bomen door en voor de vrouwen. De ervaring hiermee is nog te kort om daar conclusies aan te verbinden. Het lijkt echter een belangrijke opening om vrouwen meer eigen inbreng en verantwoordelijkheid te geven bij bosbouwactiviteiten.

Strategie en beleid

Gedurende de laatste tien jaren heeft zich in Burkina Faso een duidelijke tendens voorgedaan om prioriteiten in de bosbouw te verschuiven van grootschalige aanplanten met exotische houtsoorten, via dorpsaanplanten en dorpsbosbouw naar een geïntegreerd beheer van de natuurlijke vegetatie. Hierbij moeten de dorpelin-

"Transport van boompjes voor een eigen aanplant?" /foto Henk Lette.

gen een belangrijke rol spelen. Het met name door Zwitserland en Nederland ondersteunde rurale bosbouwprogramma, waarvan de uitvoering sterk geïntegreerd is in de activiteiten van de nationale bosdienst, hebben hierbij een belangrijke rol gespeeld. Men kan stellen dat de bosdienst door coördinatie van donoractiviteiten er in geslaagd is in het hele land een ruraal bosbouwprogramma uit te voeren, dat gekenmerkt wordt door een zelfde strategie en uitvoering. Daarnaast heeft uitvoering van dit programma het de bosdienst mogelijk gemaakt een coherent kader voor een nationaal bosbouwbeleid aan te geven. Dit beleid, gericht op actieve participatie van de bevolking én op een beter beheer van de natuurlijke vegetatie, vindt o.a. zijn weerslag in het in 1986 geaccepteerde "Plan national de lutte contre la désertification" en in een presidentieel decreet betreffende de "Réorganisation Agricole et Foncière au Burkina Faso". Het laatste voorziet in een herziening van de boswetgeving, die sinds de koloniale periode niet meer is veranderd. Politieke mobilisatie van de bevolking voor een beter gebruik van het natuurlijke milieu wordt betracht door de "Trois Luttés" (uitgevaardigd door de President zelf) tegen illegale houtkap, onbeheerd loslopend vee en bosbranden. Om aan dit beleid in de toekomst verder invulling te geven, zal met name aandacht voor de volgende zaken nodig zijn:

- een verstandige energievoorziening in de urbane huishoudens (brandhout en/of alternatieven);
- een organisatie en een controle van de bosexploitatie waarbij uitgegaan wordt van een duurzaam gebruik van de houtige vegetatie;
- een organisatorisch kader waarbinnen dorpen een belangrijke rol en verantwoordelijkheid toegemeten krijgen in deze bosexploitatie en in algemenere zin in het beheer van de natuurlijke hulpbronnen binnen hun dorpsgebied;
- een blijvende nadruk op het belang van een parti-

ciatieve en naar dorpsautonomie strevende aanpak van bosbouwactiviteiten, waarbij met name de rol van de vrouw meer aandacht behoeft;

- een betere en aan plattelandsontwikkeling aangepaste opleiding van bosbouw personeel;
- onderzoek naar de sociaal-culturele, juridische en financieel-economische implicaties van bovenstaande.

De dynamiek en de openheid voor veranderingen van de nog jonge bosdienst lijken vooralsnog een waarborg dat een dergelijke evolutie in de toekomst mogelijk is.

Conclusie

Het Nederlands Dorpsbossenproject heeft een wezenlijke rol gespeeld bij de ontwikkelingen op het gebied van bosbouwvoorlichting, uitvoering en beleid in Burkina Faso. Deze ontwikkelingen zijn met name mogelijk gemaakt door de actieve bereidheid van de bosdienst op veranderingen na te denken en wegen te zoeken voor een actieve participatie van de rurale bevolking bij het bosbeheer. De ruime mogelijkheden tot discussie, zowel met de bosdienst als met de dorpsbevolking, waren en zijn de basis voor een in de tijd evoluerende, bijna programmatische benadering. Een dergelijke benadering, die zich steeds aanpast aan nieuwe inzichten en realiteiten, lijkt een goede weg om beoogde veranderingen bij zowel de dorpsbevolking als bij de bosdienst op een geleidelijke manier algemeen ingang te doen vinden.

Documentatie

- Backer, M. de. 1983. La consommation de bois de feu en Haute Volta en 1980. FAO, Rome.
- Cameratti, A. G. 1983. Haute Volta, inventaire forestier national. FAO, Rome.
- CESAO. 1984. Rapport d'évaluation du Programme de Forma-

- tion du Projet Bois de Villages et Reconstitution de la Végétation. Bobo-Dioulasso.
- Compaoré, A., W. Kriek, W. Visser et A. Zongo. 1982. Projet Bois de Villages et Reconstitution de la Végétation. Document de projet 2e phase (1982-1985). DAFR, Ouagadougou.
- Compaoré, A., P. Laban, O. Zida. 1983. Méthodologie d'évaluation des terres appliquée à l'aménagement forestier au Burkina Faso. DAFR, Ouagadougou.
- Dijk, M. P. van. 1981. Boven-Volta. Landendocumentatie nr 6, Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam.
- Ellenbroek, W. 1986. Rapport d'une étude économique des plantations péri-urbaines de Dédougou, LU Vakgroep Ontwikkelingseconomie, Wageningen.
- GRAAP. 1984. Pour une pédagogie de l'autopromotion. Bobo Dioulasso.
- GRAAP. 1984. Evaluation de la sensibilisation avec le matériel pédagogique GRAAP. Bobo Dioulasso.
- Kaboré, V., D. Kohli, C. N. Somda et D. Vreugdenhil. 1985. Rapport d'évaluation des Projets Bois de Villages néerlandais et suisse. DAFR, Ouagadougou.
- Kempen, M. 1986. Evaluation des actions Bois de Villages dans les provinces du Bam et Sanmatenga. LU Vakgroep Bosbouw, Wageningen.
- Laban, P. 1986. Projet Bois de Villages et Reconstitution de la Végétation. Rapport d'activités 1985. DAFR, Ouagadougou.
- Laban, P., et A. Zongo. 1986. Projet Bois de Villages et Réconstitution de la Végétation. Document du projet 3e phase (1986-1988). DAFR, Ouagadougou.
- PNUD Banque Mondiale, 1986 - Burkina: Problèmes et choix énergétiques.
- Unité Bois de Villages, 1984. Programme National de Foresterie Villageoise. DAFR, Ouagadougou.
- Visser, W. 1986. Het Dorpsbossenproject in Burkina Faso. Rapport Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapsbouw De Dorschkamp, Wageningen, nr. 436.
- Wit, A. de. 1986. Etude économique en vue de l'aménagement de la Forêt Classée de Yabo. Rapport Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapsbouw De Dorschkamp, Wageningen, nr. 457.
- Yameogo, M. 1985. Evaluation des Actions Bois de Villages dans la Province du Mou-Houn. ISP, Université de Ouagadougou.